

statnou monografií (*Egykorú demokratikus nézetek az 1948–1849. évi magyarországi forradalomról és ellenforradalomról*, Budapest 1971).

Aratóva kniha je tak výsledkem dlouhodobého předchozího studia, řady vlastních autorových monografií i statí, i syntézou šířeji založeného domácího maďarského i zahraničního bádání na poli studia východoevropských dějin. Je první syntézou východoevropských dějin první poloviny devatenáctého století, zpracovanou marxistickou metodou na základě rozsáhlé autorovy erudice a akribie se smyslem pro vyvážený výklad jednotlivých jevů a jejich komparatistické posouzení. Jde o příkladný vklad maďarské vědy do srovnávacího studia východoevropských dějin, o práci, jež bude na dlouhá léta základnou dalších výzkumů i podnětem, z něhož může mnoho užitečného načerpat i naše historická věda.

R. Pražák

PROTOKOLY RAKOUSKÉ MINISTERSKÉ RADY 1848–1867

Nemůže být sporu o tom, že protokoly o zasedáních ministerské rady jakožto nejvyššího výkonného orgánu státní moci tvoří jeden z nejdůležitějších pramenů k politickým dějinám nové doby. Je tomu tak, přestože v případě protokolů rakouské ministerské rady (obdobně jako u protokolů o zasedáních československé vlády) nejde ani zdaleka o tak obšírné záznamy, jaké poskytují stenografické protokoly o zasedáních zákonodárného sboru (v Rakousku v letech 1848–1849 říšského sněmu a od roku 1861 říšské rady), ve kterých je zachyceno vše, co bylo v plenárních zasedáních proslaveno.

Z tohoto důvodu byla v roce 1967 vytvořena v Rakousku za předsednictví profesora Friedricha Engela-Janosiho Rakouská komise pro vydání protokolů ministerské rady, již byl svěřen úkol, vydat tyto protokoly z let 1848–1914. Práce spojené s vydáváním této edice má vykonávat Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut.

Již krátce předtím z popudu Maďarské akademie věd vyšly v Publikacích Maďarského státního archivu *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie* za léta 1914–1918.

Uherská strana poté předložila rakouské straně návrh na společné publikování těchto protokolů, podle něhož se měly na edici zhruba polovinou podílet oba státy, které by vydaly všechny tyto protokoly, uložené v Haus-, Hof und Staatsarchivu ve Vídni.

Rakouské ministerstvo školství tento návrh přijalo a následovalo ustavení již zmíněné rakouské komise za předsednictví profesora Engela-Janosiho. Redakce této publikace byla přenesena na univerzitního asistenta Helmuta Rumplera.

V červnu 1968 následovalo jednání v Maďarsku, jehož se zúčastnili zástupci obou stran. Zde bylo rozhodnuto, že celá edice má být vydána ve dvou sériích. První sérii tvoří *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867* a druhou sérii *Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1918*. Dále se zde dospělo k dohodě, že vydání první série má být úkolem Rakouské komise pro vydání protokolů ministerské rady, zatímco vydání druhé série má být společným úkolem maďarské a rakouské strany. Maďarská komise má zpracovat protokoly od 7. února 1867 (odstoupení Belcrediho) do listopadu 1871 (nástup Andrássyho) a od října 1883 do konce monarchie. Vydání protokolů z let 1871–1883 bylo přenecháno rakouské komisi. Obě komise se dále sjednotily v tom, že již vydaný svazek, který zahrnuje období od roku 1914 do roku 1918, má být znovu vydán ve druhém, rozšířeném vydání.

Na jednání v Maďarsku obě strany zároveň dospěly k dohodě o základních otázkách ediční techniky. Bylo stanoveno, že všechny protokoly budou publikovány v plném rozsahu, bude přihlédnuto k variantám čístopisu, ke konceptům a k variantám konceptů bude přihlédnuto, ukáží-li se jako významné, apod.

V sezení rakouské komise 5. února 1969 byl Helmut Rumpler pověřen vypracováním edičních zásad v rámci dohod učiněných v Budapešti. Tuto práci dokončil během měsíce a publikoval v úvodním svazku k edici.

Bylo rovněž stanoveno, že první série bude sestávat z šesti oddělení. I. oddělení

tvorí ministerstva revolučního roku 1848 (od 20. března do 21. listopadu 1848), II. oddělení bude Schwarzenberkovo ministerstvo (od 21. listopadu 1848 do 11. dubna 1852), III. oddělení Buol-Schauensteinovo ministerstvo (od 11. dubna 1852 do 17. května 1859), IV. oddělení Rechbergovo ministerstvo (od 17. května 1859 do 4. února 1861), V. oddělení ministerstvo arcivévody Rainera (od 4. února 1861 do 26. června 1865) a Mensdorffovo ministerstvo (od 26. června do 27. července 1865) a konečně VI. oddělení Belcrediho ministerstvo (od 27. července 1865 do 7. února 1867).

Rozsah této rakouské části je plánován na 15 dílů.

Každé oddělení má obsahovat speciální úvod. Tyto úvody mají pojednávat o detailních otázkách ediční techniky, jakož i o všeobecných historických problémech příslušných časových údobí.

Rakouská komise také rozhodla, aby bylo započato s vydáváním VI. oddělení, a to s odůvodněním, že do období Belcrediho ministerstva spadá osudový rok 1866.

Práce na úvodním svazku i na 1. svazku VI. oddělení skončily koncem roku 1969 a úvodní svazek vyšel v roce 1970.¹

Tento úvodní svazek je opatřen úvodem prof. Engela-Jánosiho, osvětlujícím genezi této edice. Z tohoto úvodu jsme také čerpali základní informace.

Zdaleka nejvíce místa v úvodním svazku však zabírá pojednání Helmuta Rumplera, nazvané *Ministerrat und Ministerratsprotokolle 1848–1867* (str. 11–108). Je to pronikavá a doposud nejrozsáhlejší diplomatickosprávní studie o ministerské radě a jejích písemnostech, jejíž užitečnost a naléhavá potřeba vychází najevo z toho, že o žádném z rakouských státních orgánů neexistuje tak málo pramenů normativní povahy a tak málo literatury jako o ministerské radě.

Rumpler rozděluje svoje pojednání o ministerské radě na dvě základní části. V první z nich pojednává o ministerské radě jako o konstituční protiváze koruny, to znamená, že je zde zpracováno období let 1848–1852 až do okamžiku, kdy ministerská rada za bachovského absolutismu byla opět přeměněna v pouhou ministerskou konferenci. O ministerské konferenci a ministerské radě jakožto prováděcích orgánech panovníkovy vůle v letech 1852–1867 píše autor ve třetí kapitole.

Rumpler vymezuje rozdíl mezi státní konferencí a ministerskou radou, která se poprvé sešla 1. dubna 1848, a pojednává rozsáhle o postavení předsedy ministerské rady a o personální unii mezi ním a ministrem císařského domu a zahraničí, která se stala v Rakousku téměř pravidlem. Rozebírá postavení předsedy ministerské rady a ukazuje, že měl jediný vliv na formulaci protokolů, které signoval. Usnesení ministerské rady potom sankcionoval panovník. Rozsáhle se zabývá problémem ministerské odpovědnosti, která byla velmi nejasná a jejíž upravení přenechala jak dubnová, tak i březnová ústava pozdějším předpisům. Teprve císařův kabinetní list z 20. srpna 1852 vyřešil tuto otázku v reakčním duchu, poněvadž zprostil ministry odpovědnosti k jiným činitelům než vůči panovníkovi. Dále se zabývá poměrem ministerské rady a říšské rady, jež vznikla původně jako poradní orgán vlády a koruny, podle kabinetního listu z 20. srpna však přestala být poradním orgánem vlády a stala se poradním orgánem pouze panovníkovým. Věnuje pozornost otázce převzetí předsednictva ministerské rady císařem (poprvé se konalo její zasedání za panovníkova předsednictví 10. června 1851), postavení ministerské rady po vydání kabinetního listu z 20. srpna 1851 a tuto část uzavírá rozbohem Schwarzenberkova návrhu na vymezení působnosti celého ministerstva z 9. ledna 1852.

Po smrti Schwarzenberkové 5. dubna 1852 byla ministerská rada přeměněna v ministerskou konferenci. Tím byl výrazně odstraněn politický charakter ministerské rady a její samostatnost jako politického činitele. Od 14. dubna 1852 bylo označení ministerská konference obligátní a do jejího čela byi postaven předseda ministerské konference. V důsledku toho se také podstatně snížil význam protokolů. V souvislosti se zásadním snížením váhy ministerské konference vzrostl význam jiného orgánu, který se scházel za předsednictví panovníkova, tzv. konference. Úpadek váhy ministerské konference ukazuje Rumpler na sporu mezi Bachem a Buolem-Schauensteinem,

¹ Srov. *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. Einleitungsband. Ministerrat und Ministerratsprotokolle 1848–1867. Behördengeschichtliche und aktenkundliche Analyse* von Helmut R u m p l e r. Mit einem Vorwort von Friedrich Engel-János i und Tabellen zur personellen Struktur des Ministerrates und der Ministeratskanzlei von Waltraud H e i n d l. Wien, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst 1970. 131 stran, obr. přílohy a 3 tabulky.

ktelý vznikl v souvislosti s vydáním základního schematismu nazvaného Haus-, Hof- und Staatshandbuch, který byl poprvé od roku 1848 znovu vydán pro rok 1856. Podle stanov říšské rady náleželo jejímu předsedovi hodnostní postavení hned za předsedou ministerské rady. Poněvadž však tato hodnost nebyla od smrti Schwarzenberkovy propůjčena, měl být podle Buola na prvním místě ve schématismu uveden předseda říšské rady. Tomu odporoval Bach, podle něhož ministerská konference tvořila první a nejvyšší radu koruny, ve které se projednávají nejdůležitější státní záležitosti a která se nezřídka shromažďuje za bezprostředního předsednictví panovníka. Dne 30. ledna 1856 rozhodl panovník ve prospěch Bacha a ve schématismu byla uvedena na prvním místě ministerská konference a za ní říšská rada. Další potíže však vznikly, když do schématismu měl být uveden popis činnosti a skutečné postavení ministerské konference. V roce 1857 však rozhodl panovník opačně, takže v tomto ročníku byla zařazena říšská rada před ministerskou konferencí.

V dalším textu autor zaměřuje svou pozornost na jednací řád pro ministerskou konferenci z 28. května 1852, na její činnost a na význam říšské rady za Buola-Schauensteina, a na zvyšování významu ministerské konference za Rechberga, kdy bylo ministrům zakázáno obracet se přímo na panovníka, takže předseda ministerstva se stal znovu zprostředkovatelem mezi jednotlivými ministry a císařem a ministerská konference znovu přerůstala v ministerskou radu. V souvislosti s tím se autor znovu zabývá postavením předsedy ministerské rady a státního ministra, poměrem státní rady, která jako nový poradní sbor po vydání únorové ústavy vystřídala zrušenou říšskou radu, a ministerské rady a požadavky po vydání zákona o odpovědnosti ministrů. Po pojednání o diferencích mezi ministerskou radou a panovníkem a o užší konferenci uzavírá autor rozbohem instrukce pro celé ministerstvo z 6. srpna 1865.

Další dvě části se zabývají kanceláří ministerské rady a formální strukturou a tradicí protokolů. Rumpler zde věnuje pozornost zrušení byra státní kanceláře, regulování kanceláře ministerské rady 12. května 1848, postavení ředitele kanceláře a instrukci pro zapisovatele z 9. ledna 1849 a snaze o definitivní organizaci kanceláře ministerské rady, kterou projevovat Schwarzenberk od října 1850 a dovršil organizováním kanceláře 24. dubna 1851. V dalším sleduje práci a osobní stav kanceláře v letech 1852–1859, ustanovení o kanceláři ministerské rady z 28. května 1852 a zrušení kanceláře 8. října 1858. Z úsporných důvodů nebyla potom vlastní kancelář ministerské rady systematizována a její záležitosti obstarávala prezidiální kancelář říšské rady. Vlastní prezidiální kancelář ministerské rady byla potom obnovena 8. října 1861. Belcredi se opět zřekl vlastní kanceláře a záležitosti ministerské rady obstarávala prezidiální kancelář státního ministerstva.

Poměrně rozsáhlý je diplomatický rozbor protokolů, tj. poznámky o jejich vnější výstavbě, registrování, doprovodných aktech apod. V souvislosti s vymezením protokolů o zasedáních rakouské ministerské rady srovnává potom autor právní postavení ministrů v Anglii, Francii a Rakousku a uzavírá konstatováním, že právním nástupcem rakouské ministerské rady se stala společná ministerská rada rakousko-uherské monarchie.

Na str. 109–115 informuje Rumpler znovu o rozdělení celé rozsáhlé edice a rozvádí hlavní ediční zásady (záhlavní registry, transkripce atd.).

V dodatcích od W. Heindlové jsou úvody k tabulkovým přílohám, jež jsou také dílem téže autorky. I. část pojednává o vládách a členění resortů v letech 1848–1867 a představuje úvod k tabulkám 1–3, obsahujícím seznam vlád a vládních resortů s velmi bohatými odkazy a vysvětlivkami, a II. část je věnována osobnímu stavu kanceláře ministerské rady, popřípadě ministerské konference a souvisejí s ní tabulky 4/1, 4/2 a 4/3.

Úvodní svazek je uzavřen rejstříkem a jako obrazové přílohy jsou k němu připojeny typické ukázky protokolů.

Úvodní svazek představuje důstojný úvod k rozsáhlé edici. O kvalitě Rumplerovy studie podává mj. svědectví téměř čtyři sta poznámek s odkazy na prameny a literaturu, případně vysvětlujících některé problémy.

V roce 1971 vyšel první svazek vlastních protokolů, zachycující podle původního rozhodnutí rakouské komise počátek vlády Richarda Belcrediho.²

² Srov. *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. VI. Abteilung. *Das Ministerium Belcredi*. Band 1. 29. Juli 1865–26. März 1866. Bearbeitet von Horst

Tento svazek je podle usnesení rakouské komise opatřen rozsáhlým úvodem prof. Friedricha Engela-Janosiho (str. VII–LXIII), který není zpracováním tohoto důležitého údobí v rakouských dějinách, nýbrž podává přehled základních problémů, které Belcrediho vláda řešila. Autor úvodu vychází bohužel jenom z německé literatury a jiné práce nezná.

Editor tohoto svazku Horst Brettner-Messler objasňuje speciální problémy edice a informuje o obsahu důležitých částí jednotlivých vídeňských archivů, které mají význam pro komentář k této části edice. Po některých dalších závažnějších informacích následují vlastní dokumenty, tj. celkem 56 protokolů o zasedáních ministerské rady od 29. července 1865 do 26. března 1866.

U každého protokolu jsou uvedeni přítomní a nepřítomní členové ministerské rady, v případě, že byl protokol již dříve otištěn, je zde uveden název edice, následuje záhlavní regist a vlastní text, který je opatřen četnými poznámkami editora. Podrobnému rejstříku předchází chronologický seznam protokolů a příloh s uvedením stručného obsahu (jsou zde přetištěny záhlavní registry), který nahrazuje obsah k této části svazku.

Pokud se týká obsahu jednotlivých protokolů, je možno říci, že tento svazek k českým dějinám přilíš materiálu nepřináší. Na ministerské radě bylo jednáno pouze o některých otázkách týkajících se železnic v českých zemích. Bezesporu mnohem větším přínosem je k uherským dějinám a k vývoji rakouské správy. V této souvislosti můžeme říci, že ještě méně významné pro vnitřní vývoj rakousko-uherské monarchie budou protokoly společně ministerské rady od roku 1867. Mnohem větší důležitost pro novější politické, hospodářské, sociální a kulturní dějiny by měla edice protokolů předlitavské ministerské rady od roku 1867. Ty však bohužel zhořely za vídeňské archivní katastrofy v roce 1927.

J. Janák

Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu. Vypracoval a redigoval kolektív. Redakciu viedol Leonard Bianchi. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. I. 1848–1918. 1971. 447 strán. II. 1918–1945. 1973. 781 strán.

Dvěma objemnými svazky zaplnil kolektiv českých a slovenských právních historiků citelnou mezeru, která v naší právní historii až doposud existovala. Jak je zajiště dostatečně známo, naše starší právní historie většinu svých kompendií používaných při výuce na právnických fakultách končila rokem 1848 a jenom ve velmi řídkých případech překračovala tento mezník. Období od vzniku samostatného štátu nebyla věnována pozornost téměř vůbec. Teprve akademik Václav Vaněček nejdříve svými skripty a potom svou učebnicí odstranil tento nedostatek a podal soustavný marxistický přehled vývoje štátu a práva na území Československa až do roku 1945, který slouží pro výukové potřeby na našich právnických fakultách. Předložené dílo pak jistě uvítá každý historik československých novějších a nejnovějších dějin.

Potřeba hlubokého pohledu na vývoj štátu a práva v období kapitalismu se projevila již v 50. letech a záměr vypracovat toto kolektivní dílo vznikl na přelomu let 1958–1959 v Ústavu štátu a práva ČSAV v Praze. Výsledek více než desetiletého úsilí (geneze práce spolu s vyznačením podílu jednotlivých členů autorského kolektivu je ve II. svazku na str. 619–623 v doslovu) byl nyní předložen veřejnosti.

Autoři Dejin štátu a práva měli jistě velmi nesnadnou úlohu, a to nejen pro spleť buržoazního právního řádu a pro nedostatek právněhistorických prací. Na druhé straně však přece jenom nebyli v postavení autorů makety československých dějin, zpracovaných kolektivem pracovníků někdejšího Historického ústavu ČSAV v Praze, kteří koncem 50. let připravili první marxistický přehled dějin Československa. O toto dílo, jehož tři rozsáhlé svazky věnují pozornost vývoji v období kapitalismu, bylo možno přece jenom se v určitých případech opřít.

Nyní ke struktuře a obsahu celé práce, na níž se podílelo více než dvacet autorů z Ústavu štátu a práva ČSAV v Praze, Ústavu štátu a práva SAV v Bratislavě a práv-